

LES ORDINACIONS DE LA COSTA MARÍTIMA DEL REGNE
DE VALÈNCIA (1673): UNA MOSTRA DE LLENGUA
ADMINISTRATIVA EN EL SEGLE XVII

per Joaquim B. MARTÍ MESTRE

L'objecte d'aquest article¹ és oferir una mostra de la llengua jurídic-administrativa catalana en un moment històric d'intens predomini de la llengua i la cultura castellanès als Països Catalans. Per a aquest propòsit hem triat un text imprès a València l'any 1673: les *Ordinacions tocants a la custòdia y guarda de la costa marítima del Regne de València*, publicades per ordre del virrei Vespasià Manrique de Lara Gonzaga, comte de Paredes.

Un exemplar d'aquest text es troba a la Biblioteca Universitària de València (secció «varios» 87, document 30, folis 326-356), a la qual fou llegat per Don Vicente Hernández y Máñez. Segons Ribelles Comín (1943 III: 210-211), un altre exemplar del mateix text es troba a la Biblioteca de Catalunya, procedent de la d'Aguiló. Consta de 55 pàgines numerades (dimensions: foli més una portada. Tot ell és escrit en català. Fou donat en el Reial Palau de València el 28 de juny de 1673 per ordre del comte de Paredes, i imprès a la impremta de Jeroni Vilagrassa d'aquesta ciutat el mateix any. Se'n va fer una traducció al castellà a començament del segle xx (1919-1922) per part de Vicente Castañeda y Alcover, la qual es troba inclosa com un apèndix en el seu llibre *Relaciones geográficas, topogràficas e históricas del Reino de Valencia hechas en el siglo XVIII a ruego de Tomás López*, publicat a Madrid.

Com és sabut, els segles de l'anomenada «Decadència» van compor-

1. Aquest article és un extracte de la nostra tesi de llicenciatura *Ordinacions tocants a la custòdia y guarda de la costa marítima del Regne de València. Edició filològica i estudi lingüístic*, presentada a la Facultat de Filologia de València, el març de 1989.

tar un progressiu bandejament del català dels usos literaris cultes, substituït pel castellà. En canvi, persistia en els gèneres populars (sàtires, romanços, col·loquis, etc.), però amb un alt grau de castellanització i vulgarització lingüístiques.²

L'únic lloc on el català mantenia una presència constant i mínimament digna era en l'àmbit administratiu, gràcies a la pervivència dels organismes forals, tot i que al segle XVII ja començà a penetrar-hi el castellà.³ Aquesta prosa administrativa, més resistent a la castellanització, era, però, conservadora i arcaïtzant, com a tot arreu. Ara bé, aquest mateix conservadorisme contribuïa favorablement a mantenir la genuïtat de la llengua, ja que, segons la mentalitat dels escriptors catalans d'aleshores, hom identificà el castellà amb el model de la llengua literària moderna.⁴

Així, en les nostres *Ordinacions* s'observen una sèrie d'usos lingüístics que en una altra mena de textos poden haver estat substituïts per solucions més vulgars o acastellanades:⁵

1) A nivell fonètic.

— Manteniment en un gran nombre de casos de la distinció gràfica entre la /z/, la /z̄/ i els fonemes sords corresponents.

— Distinció gràfica entre *b / v*, i entre *tg* i *tj* d'una banda, i *g, j*, d'una altra.

— Manteniment constant del grup *LT* en *altre* (38:9; 40:20, etc.), *altres* (6:29; 11:18; etc.), *altra* (19:2; 49:6; etc.), *altri* (51:3), sense pèrdua de la *l*.

— El grup primari *MPT* es manté intacte en els derivats del llatí

2. Una mostra de la degradació en què es trobava llavors el català la constitueixen els certàmens poètics valencians de l'època en els quals, com observa Antoni Ferrando (1983:899, 901, 1067-1073), el català era absolutament minoritari i hi rebia un tractament denigrant, tant des del punt de vista del contingut («era l'idioma humorístic per antonomàsia») com des del punt de vista lingüístic (ús de «notables desgavells ortogràfics» i de nombrosos vulgarismes i castellanismes).

3. Vegeu Sanchis Guarner (1963:74).

4. Com diu J. M. Nadal (1983:110), «durant el Barroc qualsevol planteig literari modern haurà de tenir com a punt de referència la llengua castellana, a la qual se cedia des d'ara el monopoli de la modernitat».

5. Hem d'advertir prèviament que en les citacions remetem al text transcrit en la nostra tesi de llicenciatura. La primera xifra remet a la pàgina i la segona —separada per dos punts—, a la línia. Així, (27:12) vol dir p. 27, línia 12. Si citem diferents línies pertanyents a una mateixa pàgina, posem una coma entre les distintes xifres que fan referència a les línies (Ex.: 16:5, 8, 14 vol dir p. 16, línies 5, 8 i 14). Separem les xifres amb punt i coma quan remetem a pàgines diferents (Ex.: 21:11; 22:5). El guionet entre dues xifres indica que el mot o frase en qüestió es perllonga en dues o més línies o pàgines (Ex.: 30:6-7 // 30-31:28:2).

PROMPTUM: *prompte* (12:7), *promptes* (44:7), *promptament* (26:10; 38:1), *promptitut* (51:10).

— Manteniment d'algunes geminacions, si més no gràfiques: *batle* (3:15; 45:19; 46:8), *delliberat* (3:7), *nulle* (3:30).

2) A nivell morfosintàctic.

— Infinitius genuïns en *-metre*, *-cloure* i *-còrrer*, en lloc dels castellanismes *-mitir*, *-cluir* i *-currir*; semblantment amb els participis: *comés* (21:21-22; 49:16), *comesa* (25:9), *remés* (5:24-25), *admesos* (10:1; 14:15), *permesos* (19:24).

— Gerundis de la segona conjugació sense extensió analògica de la velar (ex.: *corrent*, *havent*), igualment amb el verb perdre: *perda*, *perden*.

— Amb el sentit del modern *amb*, clar predomini de la preposició *ab* sobre la confusionària *en* (registrada només en set ocasions).

— Ús de *fins* i *après*, i no dels castellanismes *hasta* i *después*, que penetren per aquella època en el català.

— En les perífrasis d'obligació no apareixen les formes castellants *tenir que* ni *haver-hi que*.

El pes de la tradició, propi de la llengua administrativa, en el nostre text s'aprecia en:

1) L'ús de fórmules legals i administratives heretades, de vegades amb llatinismes estereotipats: *ordenam y manam, en la forma y manera següent, en la conformitat que se ordena y mana, com inferius se dirà, del sèrie y tenor següent, item*, etc.

2) Algun ús sintàctic llatinitzant.

— Oracions d'infinitiu en lloc d'oracions subordinades amb el verb en forma personal. Ex.: «quant als elets reduhïts de dita junta (...) los pareixerà *ser convenint passar-les*» (6:16-20).

— Són prou freqüents les construccions d'ablatiu absolut. Ex.: «*fet lo dit atall, se'n tornarà a Vinaròs*» (33:15-16), «*donats los segurs, se'n tornarà a la torre*» (36-18-19).

3) La presència d'elements lingüístics que en la llengua parlada d'aleshores serien ja desusats o poc usuals. Exs.: *sens*, *ultra*, *tots temps*, *encontinent*, possessius femenins etimològics *sua*, *sues*, restes del futur separable: *assentar-los-ha*, *passar-lo-han*.

Pensem que en el moment actual, en què, després de llargs anys d'os-tracisme, comença a reintroduir-se, amb més lentitud que no desitjaríem,

el català en l'àmbit administratiu, seria interessant un estudi d'aquest tipus de llenguatge en els segles de l'anomenada Decadència, fins ara molt poc estudiat. Creem que aquesta llengua, evidentment deixant a banda els castellanismes, podria constituir en diversos aspectes una important referència, molt més realista que no la que puga oferir la llunyana llengua medieval, a l'hora de contribuir a buscar solucions en la configuració de la llengua administrativa moderna.

A continuació oferirem una mostra de construccions, expressions, lèxic i hàbits lingüístics en general del llenguatge jurídic-administratiu, a través de les nostres *Ordinacions*. Això no significa, però, que no puguem trobar-se també en escrits d'un altre tipus. Ara bé, en un document jurídic-administratiu com el que ara ens ocupa tenen una important incidència.

- 1) Construccions i mots que contribueixen a l'ordenació i la cohesió interna del text, ja que posen en relació unes parts del text amb unes altres (anteriors o posteriors).

En efecte, una de les característiques dels textos administratius és aquesta ordenació interna que permet una fàcil estructuració i comprensió de les idees.

- 1.a. — Referència concreta a uns altres capítols del text:

«en lo capítol següent» (9:18-19)
«en los capítols antecedents» (17:27-28; 37:17-18)
«tot lo contengut en estos tres capítols» (25:10-11)
«estes obligacions o les contengudes en los capítols 49 y 51» (28-29:27-1)
«so les penes contengudes en lo capítol 52» (31:6-7)
«no obstant lo dispost en lo capítol 53» (31:21-22)
«com està dispost en lo capítol 76» (42:10-11)
«tot lo contengut en lo present y precedents capítols d'esta rúbrica» (44:12-14)

- 1.b. — Referència a uns altres llocs del text sense especificar:

«com està dit» (8:5-6; 29:9-10; 36:27; 43:23-24; etc.)
«conforme està ya dit» (22:14)
«conforme es declararà més avant» (39:5)
«com se dirà més avant» (42:16)
«com inferius se dirà» (20:25-26)

- 1.c. — Referència al text en el seu conjunt:

«com està dispost en estes ordenances» (22:2-3, 23; 23:12-13)

1.d. — Participi *dit*, *-a*, *-s*, *-es* + substantiu.

Aquesta construcció és força emprada al nostre text.

Exemples:

dit + subst.: «dit soldat» (4:23), «dit veedor» (6:22, 31; 7:9), «dit segur» (8:22), «dit rebato» (12:6-7), «dit llibre» (13:18), «dit ofici» (15:27).

dita + subst.: «dita custòdia y guarda» (1.4-5, 12; 3:10), «dita costa (2:25-26; 3:7,23; 4:7), «dita conformitat» (4:26), «dita junta» (6:17).

dits + subst.: «dits llibres» (4:16-17; 7:8), «dits ministeris» (6:27), «dits descuits» (7:18), «dits capitans» (8:26; 9:6), «dits soldats» (11:15-16).

dites + subst.: «dites ordenances y provisions» (3:18), «dites persones» (5:6-7,12), «dites pagues» (6:4-5), «dites companyies» (7:26-27; 11:16; etc.).

1.e. — *Lo sobredit* (20:13; 53:5)

- 2) Una de les característiques del llenguatge administratiu és la tendència a la precisió i la claredat. Aquesta tendència explica les amplificacions i exemplificacions aclaratòries d'un concepte ja exposat que s'hi observen.

Exemples (els subratllats són nostres):

«Ítem, tinguen obligació (...) de continuar dits requeridors en sos llibres *les monicions* que es donen a dites torres y soldats de aquelles, *així de pólvora, mecha y bales com altres qualsevol*» (17:10-14).

«Ítem, manam que *ninguns peixcadors, així de bolitgs, com los que peixquen ab tirs, ralls, xàrcies y a la encesa, o de altra qualsevol manera*, puixen entrar de nit a peixcar» (45:14-18).

«y a hon no haurà batle, com no lo hi ha des de el Grau a Puçol ni des de el Grau a Cullera...» (46:8-9).

- 3) Desdoblaments sinonímics.

Una de les característiques més remarcables de les *Ordinacions* és el desdoblament sinonímic. És a dir, la profusió de mots sinònims, de parelles sinonímiques, sobretot; tenint en compte, és clar, que la sinonímia perfecta no existeix. L'ús de parelles sinonímiques no és gratuït en un text jurídic-administratiu, sinó que respon a una necessitat pràctica real: la claredat de l'expressió, peça fonamental en tot text utilitari. La repetició, la sinonímia contribueix

a evitar possibles ambigüitats i, per tant, a la claredat de l'escrit.⁶ A més, aquest desdoblament lèxic proporciona al text jurídic una certa sensació d'universalitat, de totalitat, la impressió que totes les possibilitats i variants són contemplades pel text.⁷

En el nostre text aquest desdoblament té lloc amb substantius, adjectius, verbs i adverbis, els quals s'enllacen mitjançant les conjuncions *y*, *o*, *ni*, sobretot les dues primeres. Generalment, com hem dit, es tracta de parelles, però la variació sinonímica (o quasi-sinonímica) també pot afectar grups de tres mots o, fins i tot, de quatre.

Exemples:

3.a. — Substantius

- «custòdia y guarda» (2:8-9; 3-6-7,10; etc.)
- «atalls y descubertes» (2:18; etc.)
- «centineles y atalayas» (2:17)
- «vehïns y habitants» (3:1)
- «braços y estaments» (3:4)
- «avís y notícia» (3:20)
- «penes y multes» (5:19; 12:9; etc.)
- «dilació y detenció» (6:2)
- «resguart, seguritat y custòdia» (8:15)
- «resents ni regals» (15:15-16; etc.)
- «dàdives, presents o regals» (16:1)
- «avís o rebato» (57:26; 58:1-2)
- «rebato o avís» (36:19)
- «delicte o falta» (21:22)
- «contravenció o delicte» (22:5-6)
- «medís, modo y forma» (23:18)
- «falles o alimares» (28:19)
- «inconvenients y danys» (29:6)
- «forma y manera» (40:9)
- «atalaya o torre» (39:18)
- «districte y jurisdicció» (45:19)
- «promptitut y diligència» (51:10)
- «franquees, libertats, exempcions y prerrogatives» (53:6-7)

6. Vegeu Germà Colon i Arcadi Garcia (1987 IV:157-159).

7. Com diu E. Casanova (1986: 100-101), «el llenguatge del dret s'esforça per abraçar-ho tot amb el propòsit de cobrir totes les possibilitats, perquè cap cosa escape a les seues estipulacions».

- 3.b. — Adjectius i participis
 «bona y sana» (9:20)
 «agenes y descuydades» (16:12)
 «custodiada y guardada» (21:22-23)
 «desviats y apartats» (26:8-9)
 «gravats ni perjudicats» (53:17)
 «franchs y lliures» (52:18)
 «publicades y preconizades» (88:8-9)
 «efectuades, cumplides y guadades» (88:7-8)
 «segura y neta» (35:18)
 «neta y segura» (37:13)

- 3.c. — Verbs
 «no done lloch ni permeta» (6:27)
 «encarregant y manant» (3:14)
 «se ordena y mana» (18:14)
 «ordenam y manam» (7:8-9; 8:22; etc.)
 «estatuhim, ordenam y manam» (4:6-7)
 «compondre y constar» (7:24-25)
 «facen y executen» (17:5)
 «es consumixen y gasten» (17:16)
 «viure y residir» (18:6)
 «no es declaren ni expressen» (20:28)
 «observen y guarden» (53:11)
 «convinga y sia necessari» (88:11-12)

- 3.d. — Adverbis
 «real y verdaderament» (7:25)

Cal dir que alguns d'aquests agrupaments són força usuals en els escrits jurídic-administratiu: *ordenam y manam* (7:8-9; etc) —en el nostre text apareix constantment—, *del sèrie y tenor següent* (4:4), *estatuhim, ordenam y manam* (4:6-7), *se ordena y mana* (18:14).

De vegades aquests agrupaments lèxics són constituïts per un mot català i un castellanisme: *estància y puesto* (39:15), *lloch y puesto* (39:17), *vigilància y cuydado* (88:13), *caseta o cortijo* (74:13), *dàdives, presents o regals* (16:1) —on hi ha dos mots catalans i un castellanisme.

- 4) L'afany de defugir l'ambigüitat porta també a la repetició d'un mateix verb en diversos temps.

Exemples:

«tocant com a nós toca» (2:24)
 «no reben ni puixen rebre» (14:14)
 «ni remetén ni perdonen, ni puixen remetre ni perdonar» (15:21-22)
 «si se hagueren fet y es fessen» (2:19)
 «les enviaran y solen enviar-les» (17:1-2)
 «hajen de servir y servixquen» (19:8)
 «se hauran seguit o pogut seguir» (29:7)
 «se hauria seguit o pogut seguir» (33:3)
 «són o seran» (52:2)
 «hajen de gozar y gozen» (53:5-6)

- 5) Ús abundant de construccions de gerundi en comptes d'oracions subordinades adverbials (generalment condicionals) amb el verb en forma personal.

Exemples:

«Y no *trobant-se* en dits llibres assentades y continuades dites visites...» (17:6-8)
 «y no trobant-ho com és rahó, en donen avís als síndichs» (17:25-26)
 «y no *tenint* cavall propi, sien privats de sos oficis» (18:3-5)
 «guanye el sou de aquell atallador que faltará aquell dia, sent per sa culpa la falta» (27:17-19)
 «Item, que faltant los dits requeridors a dites obligacions y cumpliment d'estes ordenances, constant als tres síndichs dels estaments de dites faltes, les hajen de notar y apuntar» (20:18-22).

- 6) Altres construccions, frases fetes i locucions.
 «aguda consideració a que» (26:5; 28:7)
 «tenguda consideració a que» (21:1-2)
 «en la conformitat que» (5:7-8)
 «per quant» (5:10, 27; 7:1; 19:19; etc.)
 «el que lo contrari farà» (34:28; 35:12-13; etc.)
 «fent lo contrari» (39:18; 45:22-23)
 «per la primera vegada (...), per la segona (...), y, per la tercera (...).» (10:16-17; 12:10-12; 14:18-21; 15:24-26; etc.). Estructura força repetida al llarg del text. Exemple: «los soldats que no acudiran a ells perden, per la primera vegada lo sou de un mes, per la segona, de dos, y, per la tercera, tot lo que hauran guanyat» (10:15-18)
 «sots (so) (ço) pena de (que) (de que)» (5:24; 19:4; 15:24; 16:17; 29:26; etc.). Estructura també molt freqüent al text. Exemple:

se hagen de executar ab tota precissió (...), sots pena que aquelles que haurà absolt, omés o remés les pague en doble» (5:21-25)

7) Lèxic.

El lèxic relacionat amb l'administració de la justícia és, juntament amb el del món marítim i amb el de la vida militar de la costa, un dels tres camps lèxics més productius de les nostres *Ordinacions*. Alguns mots relacionats amb aquesta parcel·la lèxica són:

absoldre (5:20, 24; etc.)

actes de cort (23:5-6)

acusador (49:8,10)

assessor (51:27)

pontatges y barcatges (52:18-19), tipus d'imposts.

causes civils o criminals (52:3-4)

certificatòria (6:7-8). No registrat al DGLC. «Escrit de certificació» (DCVB, III:124)

cobrança (6:2; 19:26; 20:9; etc.)

consignació (20:1-2)

contravenió (21:16; 19:26; 20:9; etc.)

el contravenint (9:3; 22:2), («el contraventor, el que contravé»), participi de present del verb contravenir.

delicte (21:16,22; 22:6; etc.)

delinqüent (21:20; 49:8)

empara (19:23) i *ser emparats* (19:22), («embarg», «ser embargat»), accepció avui antiquada en català, però que era usual en la llengua antiga.

franquea (53:16), «exempció d'un impost, d'un tribut o d'una altra càrrega o obligació» (DCVB, VI:805)

frau (34:16)

jubi (52:5)

jurat (3:15). Recollit en l'accepció del nostre text pel DMLC, però no pel DGLC: «membre dels antics consells municipals de les ciutats valencianes, mallorquines i d'algunes ciutats del Principat de Catalunya».

jurisdicció (45:19)

justícia (3:15; 18:22; 52:1,20; etc.). «Magistrat encarregat d'administrar justícia, especialment en els regnes de Castella, Aragó i València» (DCVB, 6:805)

multa (5:19; 7:17-18; etc.)

prenedor: «y les penes dels peixcadors se apliquen la una part per a el acusador o prenedor» (49:9-10). Accepció no registrada pel DGLC. En les *Ordinacions* el *prenedor* devia ésser el qui de-

tenia les persones (en concret, els pescadors) que infringien alguna llei i que, com a recompensa, rebia una part de les penes que havien de pagar els culpables.

sis (10:4), tipus d'impost.

testimoni (24:1)

tribunal (8:28; 22:7,8; etc.)

Ús de mots llatins freqüents en aquesta mena d'escrits:

Item (5:1, 10,27; 6:13,22; etc.), força usual.

eo (17:20)

inferius (20:25), «com inferius se dirà».

de propriis (22:11)

ipso facto (51:2)

- 8) Hem dit que un dels trets que ha de posseir tot text jurídic-administratiu és la claredat, la qual no s'aconsegueix si no hi ha una estructuració i ordenació internes del text.

En el nostre text existeix aquesta estructuració. Així, en ell podem distingir tres apartats clarament diferenciats, subdividits, al seu torn, en diferents subapartats. Aquests tres apartats conformen el seu cos. A més, cal afegir-hi la portada, la introducció o prefaci i l'epíleg.

Primer apartat (pàg. 4-53). S'hi especifiquen les obligacions, drets i penes de tots els encarregats de la defensa de la costa, així com el comportament que han de seguir els pescadors, pastors i caçadors que s'acosten a la costa.

Segon apartat (pàg. 54-77). Tracta dels camins i direccions que han de seguir els atalladors de cada torre en els seus atalls,⁸ i dels indrets on s'han de reunir els atalladors de les torres veïnes per donar-se el senyal de seguretat.

Tercer apartat (pàg. 78-88). Tracta de les poblacions que han de trametre homes a les diferents torres o fortaleses de la costa quan hom mana doblar-hi els soldats. S'especifica quants homes ha d'enviar-hi cadascuna d'aquestes poblacions.

En la introducció, que ocupa les pàgines segona i tercera de la nostra transcripció més quatre línies de la quarta, el virrei exposa les raons que l'han dut a traure a la llum aquestes ordinations, i

8. *Atall* i *atallador*. Aquests mots són documentats pel DCVB només en les nostres *Ordinations*, però a través del *Diccionari Aguiló* i sense citar la pàgina i la línia en què hi apareixen. *Atall*: «reconeixement, exploració»; *atallador*: «home que en la milícia antiga tenia l'obligació d'explorar el camp i trametre amb rapidesa a l'exèrcit les notícies sobre els enemics».

ordena a tots els soldats i oficials encarregats de la custòdia de la costa, i a totes les autoritats dels llocs marítims, que les segueixen i les guarden.

En l'epíleg (pàg. 88) el virrei ordena que aquestes ordinacions siguin publicades on calga, i que siguin seguides per totes les persones interessades, sota les penes corresponents en cas de desobediència.

Cal dir que la segona i la tercera parts contenen una gran profusió de topònims del litoral valencià, des de la torre del Sòl del Riu, al Nord, fins a la torre de la Foradada, al Sud, la llista dels quals depassa els objectius proposats en aquest article. El lector interessat en podrà trobar més informació en la nostra tesi de llicenciatura.

CONCLUSIONS

Podem concloure dient que el caràcter jurídic-administratiu del text que ens ocupa permet que s'hi conserve, en una època de forta pressió castellana, una llengua mínimament digna, amb alguns trets arcaïtzants, així com també un estil pla, precís i sobri, en contraposició al barroquisme castellanitzant i a la descara de la literatura de caire popular.

Fora de l'àmbit jurídic-administratiu, el català, amb un alt grau de degradació lingüística i temàtica, quedava reduït bàsicament a aquesta literatura popularitzant, mentre que la llengua emprada en la literatura culta era el castellà.

Amb tot, és clar, les *Ordinacions* de 1673 tampoc no es lliuren dels castellanismes, inevitables tenint en compte la data tan avançada en què foren redactades.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981): *Gramàtica històrica catalana*, Eliseu Climent, València.
- , (1985), *Gramàtica catalana*, Gredos, Madrid, 2 vols.
- CASANOVA, Emili (1983): «El dret local valencià i la història de la llengua catalana», a *Revista de llengua i dret*, núm. 2, Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàgs. 73-83.
- , (1985): «El valenciano dentro del diasistema lingüístico catalán», a *Revista de Filología Románica*, III, Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, Madrid, pàgs. 25-34.

- , (1986): «Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià», a *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàgines 75-106.
- CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente (1919-1922): «Relaciones geográficas, topográficas e históricas del Reino de Valencia hechas en el siglo XVIII a ruego de Tomás López», a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid.
- COLOMINA, Jordi (1987): «Notes sobre la llengua a la "Decadència"», a *Estudis de literatura catalana al País Valencià*, Ajuntament de Benidorm / Universitat d'Alacant, Alacant, pàgs. 37-53.
- COLON, Germà / GARCIA, Arcadi (1987 IV): *Llibre del Consolat de Mar, IV, Estudi filològic i índexs*, Fundació Salvador Vives Casajuana: Fundació Noguera, Barcelona.
- COROMINES, Joan (1983): *Lleures i converses d'un filòleg*. El pi de les tres branques, Barcelona.
- DCECH, COROMINES, J. / PASCUAT, J. A. (1980-1986): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Gredos, Madrid, 5 vols.
- DCVB, ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1930-196): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, 10 vols.
- DECLC, COROMINES, Joan (1980-1988): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial, Barcelona, 8 vols. (en curs de publicació).
- DGLC, FABRA, Pompeu (1984): *Diccionari general de la llengua catalana*, Edhasa, Barcelona.
- DMLC, *Diccionari manual de la llengua catalana* (1986), Edhasa, Barcelona.
- DUARTE, Carles (1980): *El català llengua de l'administració*, Indesinenter, Barcelona.
- , / MASSIP, M.ª Àngels (1984): *Síntesi d'història de la llengua catalana*, Edicions de La Magrana, Barcelona.
- , / BROTO, Pilar de (1986): *Introducció al llenguatge jurídic*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1980): *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Universitat de València, Institut de Ciències de l'Educació, Institut de Filologia Valenciana, València.
- , (1983): *Els certàmens poètics valencians del s. XIV al s. XIX*, Institut de literatura i estudis filològics. Institució Alfons el Magnànim, València.
- FUSTER, Joan (1985): *La Decadència al País Valencià*, Curial, Barcelona.
- Manual de llenguatge administratiu valencià* (1984), Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1981): *El català medieval, la llengua de Ramon Llull*, Indesinenter, Barcelona.

- MOLL, Francesc de B. (1952): *Gramàtica històrica catalana*, Gredos, Madrid.
- NADAL, Josep M. (1983): «“Usar de llenguatge artificios” en el segle XVI: ideologia lingüística i llengua literària», a *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, pàgs. 89-125.
- PRATS, Modest / ROSSICH, Albert (1988): «El “Llibre dels secrets d'agricultura” i la prosa catalana a l'època del Barroc», a *Miquel Agustí, Llibre dels secrets d'agricultura*, Diputació Provincial de Girona, Girona, pàgs. 21-38.
- RIBELLES COMÍN, J. (1943 III): *Bibliografia de la lengua valenciana*, Madrid, 5 vols.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1963): *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- SCHMID, Beatrice (1988): *Les “traduccions valencianes” del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523)*. Estudi lingüístic. Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- SOLÀ, Joan (1977): *A l'entorn de la llengua*, Laia, Barcelona.
- , (1985): *Estudis de sintaxi catalana*, Edicions 62, Barcelona, 2 vols.
- , (1987): *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*, Edicions 62, Barcelona.
- VENY, Joan (1971): *Regiment de preservació de pestilència de Jacme d'Agramont (s. XIV)*. Introducció, transcripció i estudi lingüístic, Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona.
- , (1986): *Els parlars catalans*, Ed. Moll, Palma de Mallorca.